

be írt cikkében ad számot (1932). Gondolataira a levelek tanúsága szerint Klein is ráhangolódik. Ő már a lezajlott hatalomátvétel kapcsán hangoztatja: „igen sokat vár” Hitlertől, a periférián meghúzódó szűkebb hazára utalva pedig reménykedik: folytatásképpen „még elérkezhet a mi időnk is”. Korábban Klein hívja föl Mannhardt figyelmét egy antiszemita újságcikkre a németországi sajtóból, amely fantáziál „a zsidókérdés gyakorlati megoldásáról”. Klein a „biológiai” megoldás programját olvassa ki belőle. (Hogy van-e valamilyen kommentárja is hozzá, az elemzésből nem derül ki.) A kijózanodás órája mindkettejük számára bekövetkezik körülbelül a náci rezsim harmadik esztendejétől kezdve. Marburgban az intézeti hallgatóságot „valakik” Mannhardt „lagymatag” elképzelései ellen hangolják – szembeállítva egy „acélozott” jövőképpel. Az intézetvezető ultimátumot is kap „fentről” a sürgős változtatásra. Az intő szó természetesen a nyílt nemzetiszocialista elkötelezettséget, a harcos birodalmi eszme deklarált vállalását célozta. Az intézetet és internátusát („bursa”) több társintézményével egyetemben végül a hatóságként működő berlini „határon túli német népi szövetség” (Volksbund für das Deutschtum im Ausland) alá rendelik, melyet végül Volksdeutsche Mittelstelle néven az SS kezére bíztak. Mannhardtot 1937-ben menesztetik is, Klein elnyúló előszobázása korábban bejártott, időközben politikai káderekké avanszált kapcsolatainál nem segített.

A náci befolyás időközben eléri az erdélyi szászokat. Kleinnak konkurencsei akadnak, akik rágalmozással igyekeznek kiütni őt a nyeregből. Azt híresztelik: belépett a román Vasgárdába, vagy, ellenkezőleg, hogy: mindig is szabadkőműves volt. Megromlik kontaktusa változó környezetével. Az SS militáns külső-belső szorításában mind nehezebbé válik számára a szuverén gondolkodás fonálát követő cselekvés. A szász értelmiség egyre szorosabb, immár politikailag motivált birodalmi kapcsolatainak rendszerén belül Klein tudós aktivitása, kutatóútjainak sora felülnézetből egybemosódik az egészszel. Már 1937 időmagasságában a román felderítés egy képviselője őt vonja kérdőre (informálisan): mit akarnak a romániai németek a Birodalomtól, jelezve véleményét, miszerint, ha így folytatják, annak csak rossz vége lehet. 1939-cel megszakad a levelezés, Kolozsvárt megtalálható a tanulmány kereteiben feldolgozott része.

Komáromi Sándor

A Népszövetség és a Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában élő magyar kisebbségek

Ferenčuhová, Bohumila: Spoločenost národov a maďarské menšiny v Československu, Rumunsku a Juhošlávií = Historické Štúdie, 2010. 46. sz. 7–40. p.

A szerző a tanulmány címe alapján az első világháború után Csehszlovákiához, Romániához és Jugoszláviához (Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz) került magyar kisebbségi közösségek helyzetét és a Népszövetség kisebbségi ügyekben kifejtett tevékenységét kívánja bemutatni. A szerző azt próbálja a korabeli események tükrében feltárni a három közép- és délkelet-európai országban élő magyar közösség példáján keresztül, hogy milyen volt az első világháború utáni kisebbségi jogok védelmét garantáló népszövetségi rendszer. A tanulmányban azonban nem minden, a címben megjelölt és a címből következő témakört érinti, illetve több helyen olyan részletekre is kitér, melyek nem annyira kötődnek a megjelölt témához, és ami által az olvasó könnyen elkalandozik, a témával kapcsolatban releváns kérdésekről az olvasó figyelme elterelődik.

A témát a Szlovák Tudományos Akadémia kutatója is hasonlóképpen közelíti meg, mint azt számos hasonló témakörben született magyar és nemzetközi szakirodalomban is megfigyelhettük: a 16. és 17. században dúló vallásháborúk után megkötött békeszerződések már tartalmazták azokat az alapelveket, melyek a modern kisebbségvédelem alapjait képezik. A szerző kiemeli, hogy a nemzetközi védelem kezdetben főleg a vallási közösségekre vonatkozott, később a vallásszabadságon kívül a politikai egyenlőségre és a lakosság bizonyos csoportjai politikai jogainak védelmére és garantálására is kiterjedt. A Habsburg Monarchiában a szerző szerint a kisebbségi problematika más jellegű volt. Ennek felbomlása után megszülető új nemzetállamokba került kisebbségi közösségek nehezen tudtak alkalmazkodni az új feltételekhez és nem volt könnyű számukra megbékélni a kisebbségi státusszal.

A tanulmány második fő része az első világháború után megkötött békeszerződések kisebbségi vonatkozásait, a kisebbségi szerződéseket

vizsgálja. A fejezet első részében nagy hangsúlyt kerül a németországi és lengyelországi zsidó közösségek helyzetének bemutatására. Ennek részletezése után kerül sor a kisebbségi védelmi szerződések tárgyalása során kialakult csehszlovák álláspont ismertetésére. Kiderül, hogy Csehszlovákiának saját elképzelése volt a kisebbségi kérdés kezelésével kapcsolatban, melyet az új államok és kisebbségek bizottsága előtt Quai d'Orsayban Philippe Berthelot ismertetett 1919. május 20-án. Az ebben foglaltak szerint Beneš a svájci mintát tartotta kiindulásnak az állam megszervezésében, mely azonban figyelembe vette volna a speciális cseh feltételeket is. A Bizottság előtt felolvasott dokumentumban Beneš általános választójogot, a kisebbségi közösségek arányos parlamenti képviselését és anyanyelvük használatát ígéri az oktatás, a közszolgálat és a bírósági eljárások területén.

Az ugyanez év májusában megtartott bizottsági ülésen Beneš fenntartásait fejezte ki a ruszinok számára nyújtandó autonómiával kapcsolatban, ugyanakkor ígéretet tett arra, hogy Cseh-Szlovákia minden olyan igyekezetet támogatni fog, mely az állam föderális berendezkedése felé vezet.

A győztes nagyhatalmak és Ausztria között megkötött békeszerződés 57. cikke értelmében Csehszlovákia vállalta, hogy egy külön szerződésben kötelezettséget vállal az ország azon lakosainak védelmére, akik fajuk, nyelvük vagy vallási hovatartozásuk miatt különböznek a többségi lakosságtól. Ennek értelmében került kidolgozásra egy külön szerződés a nagyhatalmak és Csehszlovákia között, melyet a békeszerződéssel együtt írtak alá Saint Germainban. Ennek értelmében Csehszlovákia vállalta többek között azt is, hogy minden német, osztrák vagy magyar (uhorsky) állampolgársággal rendelkező személy, aki olyan területeken élt, melyek Csehszlovákiához kerültek, minden formalitás nélkül megkapják a csehszlovák állampolgárságot. E szerződés értelmében a kisebbségi közösségek ugyanolyan jogokat élvezhettek saját karitatív, szociális és vallási intézményeik létrehozásában és fenntartásában, mint a többségi társadalom tagjai. A szerződés szövege kitért a kisebbségi nyelvek használatára is, széles jogokat biztosítva a kisebbségi közösségeknek ahhoz, hogy anyanyelvüket használhassák. Ferenčuhová kitér arra is, hogy a szerződésben vállalt kötelezettségeket komolyabb nehézségek

nélkül sikerült beépíteni az ország alkotmányos rendjébe. Kiemeli, hogy a népszövetségi gyakorlattól eltérően, mely *faji*, vallási és nyelvi kisebbségeket említ, a csehszlovák alkotmány hatodik fejezete *nemzeti*, vallási és faji kisebbségek védelmét helyezte törvényi keretek közé. A csehszlovák alkotmány a közép-európai felfogáshoz hasonlóan a nyelv alapján határozta meg a nemzetiséget, így nem beszél kimondottan nyelvi kisebbségi közösségekről, hanem ezeket a nemzeti kisebbség csoportjába sorolta.

Ezt követően a cikk az első világháború utáni Romániával foglalkozik. Az akkori román miniszterelnök, Bratianu a tárgyalás alkalmával kérte, hogy a kisebbségekre vonatkozó kötelezettségek valamennyi államra vonatkozzanak, ezt azonban nem sikerült keresztülhúznia. Any nyit sikerült viszont elérnie, hogy az 1878-ben Berlinben aláírt szerződésben szereplő megkötésekre való utalások ebben a szerződésben már nem szerepeltek.

A tanulmány szerzője nagy hangsúlyt fektet a Népszövetség és a kisebbségi kérdésekkel foglalkozó bizottság munkájának bemutatására. A genfi diplomáciai dzsungelben való könnyebb eligazodás érdekében bemutatja azokat a politikusokat és diplomatákat is, akik a kisebbségi ügyekkel foglalkozó bizottságban Csehszlovákia és Románia kapcsán fontos szerepet játszottak. Ebben a részben a cikk írója kiragad egyes petíciókat, melyek a Népszövetséghez érkeztek be és melyekben a petíció szerzői megfogalmazzák kritikájukat Csehszlovákia kormányával szemben. A petíciókról azonban nem kapunk átfogó képet, mint ahogy arról sem, hogy mi lett ezeknek a sorsa. Itt kerül részletes bemutatásra az 1922. szeptember 7-én keltezett brosúra, melyet Budapesten nyomtattak és melyet Baranyai Zoltán nyújtott be, aki miután Magyarországra csatlakozott a Népszövetséghez, országa képviselését látta el a nemzetközi szervezetnél. A másik petíció, melyet a szerző kiemel, az a 67 oldalas dokumentum, mely a csehszlovákiai magyarok és ruszinok helyzetét mutatja be. A beadvány szerint a csehszlovák állam nem tesz eleget a saint german-i kisebbségvédelmi szerződésben foglaltaknak. Kitérnek többek között a 122-es számú nyelvtörvényre is, mellyel kapcsolatban megjegyzik, hogy az szembe megy a Csehszlovákia és a nagyhatalmak között létrejött szerződés 4. részének 7. bekezdésével, mégpedig azért,

mert a törvény csak azokban a járásokban teszi lehetővé az anyanyelv használatát, ahol a kisebbség eléri a lakosság arányának 20%-át. Felróták továbbá a magyar iskolák számának csökkenését és a centralizmust is. Itt meg kell jegyezni, hogy maga a beadvány összesen nyolc fő pontban foglalja össze az itt élő magyar és ruszin közösség sérelmeit, ezeket azonban a tanulmány szerzője nem említi. Kitér ugyan a beadványra válaszul megírt 44 oldalas dokumentumra, azonban ennek elemzése kapcsán sem megy mélyebbre. Ezzel a dokumentummal kapcsolatosan kiemeli, hogy a csehszlovák kormány mindazokat a történeket, melyeket a petícióban felrótak nekik (pl. szoborrongálások) azzal magyarázták, hogy Szlovákiában Csehszlovákia felszabadítása óta „forradalmi atmoszféra” uralkodik, és azzal védekeztek, hogy próbálták ezeket az eseményeket megakadályozni.

Ezt követően a szerző az erdélyi magyarok által benyújtott petíciókat mutatja be. Ezek közül az első panasz 1921. június 9. érkezett a Népszövetséghez, melyet annak a négy lánynak a nevében nyújtottak be, akik Kolozsvárott március 15. alkalmából megemlékeztek Kossuth szobránál. A szerző megjegyzi, hogy ez tipikusan az állami szimbólumokért és emlékművekért vívott harc, mely a geopolitikai változásokkal összefüggésben álló identitáskrizisek miatt jellemzőek erre az időszakra.

1923 áprilisában a Népszövetség foglalkozni kezdett a Székelyföldről érkező petíciókkal és a rájuk adott román válasszal. Ezek alapján a Népszövetség megbízottjai jelezték a román kormány felé, hogy üdvözlőnék a román kormány részéről, ha meghívnának egy szakértőt, aki számára lehetővé válna, hogy a körülményekkel ott a helyszínen is megismerkedhessen. Ennek a jelzésnek a román kormány eleget is tett, így a kisebbségi ügyekkel foglalkozó bizottság részéről egy négytagú delegáció látogatott Erdélybe és Székelyföldre. Útjukat a tanulmány szerzője oldalakon keresztül részletezi, olyan információkat megosztva az olvasóval, miszerint a delegáció tagjainak izlettek az ott megkóstolt ételek, csíkszeredai és tusnádi látogatásuk során pedig tetszett nekik a táj, melyen átutaztak.

Az Aradon végződő látogatásról Colban véleménye az volt, hogy sokkal kedvezőbb benyomása alakult ki a helyzetről, mint amelyet a dokumentumok alapján képzelhetett volna. Az utazásról készült rövid je-

lentésben az egyházak és a kisebbségi oktatás helyzetével foglalkoztak inkább. Az egyházak részéről megfogalmazott panaszok kapcsán Colban megjegyzi, hogy azok inkább a jövőre vonatkozó aggodalmakat fejezik ki, míg az oktatás kérdését ennél sokkal komplikáltabbnak látta. A miniszter ezen a területen liberális politikát ígért, valamint a kisebbségi intézmények állami finanszírozását. Colban annak a véleményének is hangot adott, miszerint a román kormány tehet bármit, a magyarok továbbra is élni fognak a panasz benyújtásának jogával.

A tanulmány két nagy hiányossága, hogy nem foglalkozik a címben megjelölt jugoszláviai magyarsággal és a történelmi események leírásán túl nem rugaszkodik el az események és összefüggések komplexebb értelmezése féle. A cikk részletesen és tárgyilagosan vezet minket végig a Népszövetség kisebbségi bizottságának tevékenységén, a kutató által kiemelt részletek között azonban nehéz megtalálni a logikus kontinuitást. Néhány eseményt túlrészletez, míg bizonyos részleteket alig vagy egyáltalán nem említi meg. A cikk olvasójában ezek miatt olyan érzés támad, hogy a címben megjelölt kérdéskör kifejtésével és átgondolásával a szerző adós marad. Emiatt inkább egy – egy részletet kiragadó és azt tárgyilagosan (ill. bizonyos esetekben egyoldalúan) bemutató tanulmányt olvashatunk.

Vass Ágnes

A szlovák és magyar Trianon-diskurzus

Michela, Miroslav – László Vörös (szerk.): Rozpad Uhorska a Trianonská zmluva. K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku. Bratislava: Historický ústav SAV, 2013., 336 p.

A Trianon-jelenség már jó néhány éve tárgya a különféle történelmi, társadalomtörténelmi és egyéb kutatásoknak Magyarországon, Szlovákiában és a környező államokban egyaránt. Lassan egy évszázad is eltelt a trianoni békeszerződés aláírása óta, a téma mégis aktuálisabbnak tűnik, mint valaha. Az hogy Trianon mára egy önmagán túlmutató, összetett